

Олена Вікторівна КОВАЛЬОВА

доктор економічних наук, ст.н.співр, директор Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму, професор кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва

НУБіП України

ORCID ID: 0000-0002-3156-8413

Ольга Данилівна ВИТВИЦЬКА

доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва

НУБіП України

ORCID ID: 0000-0002-2510-3562

Оксана Богданівка СЛИВІНСЬКА

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ORCID ID: 0000-0003-0004-9288

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Ковальова О. В., Витвицька О. Д., Сливінська О. Б. Трансформація продовольчих систем: український контекст. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. Том 6. № 4. С. 36 – 42.

Анотація

У статті розглянуто сутність поняття «продовольча система», яке характеризує усі види діяльності, пов'язані з виробництвом, переробкою, транспортуванням та споживанням харчових продуктів. Продовольчі системи включають майже кожен аспект людського існування, а тому не можуть бути в площині лише аграрного сектору, а впливають на наше особисте здоров'я, наших сімей і громад, а також на здоров'я навколишнього середовища, нашої економіки та нашої культури. Обґрунтовано залучення суспільства до питання формування пропозицій векторів розвитку продовольчих систем в Україні у контексті світових трендів в межах національного діалогу з питань трансформації продовольчих систем та підготовки до Саміту ООН з продовольчих систем 2021.

Розкрито взаємозв'язок продовольчих систем та всіх сімнадцяти Цілей сталого розвитку, що мають бути враховані у збалансованій продовольчій системі України, якій потрібно зберігати і примножувати свій продовольчий потенціал з огляду на світові тенденції. Запропоновано інноваційні підходи до трансформації продовольчих систем. Насамперед, це стосується таких пріоритетних напрямів, як здорове харчування, запровадження екологічно дружніх технологій виробництва та стійкість до ринкової нестабільності й доступність харчових продуктів для всіх. Розглянуто ключові напрями та конкретні пропозиції щодо заходів, висвітлених в проєкті Дорожньої карти, а саме: посилення уваги до диджиталізації процесів в аграрному секторі економіки, формування Державного аграрного реєстру як інструменту, що забезпечує прозорість реалізації окремих механізмів аграрної політики та ін.

Ключові слова: продовольча система; трансформація; український контекст; здорове харчування, національний діалог, дорожня карта.

Olena KOVALOVA

Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow,
Director of the Educational and Scientific Institute of Continuing Education and Tourism,
Professor of the Department of Public Administration, Innovation Management and Advisory,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Olga VYTVYTSKA

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Public Administration,
Innovation Management and Advisory,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Oksana SLYVINSKA

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
«Berezhany Agrotechnical Institute»

TRANSFORMATION OF FOOD SYSTEMS: UKRAINIAN CONTEXT

Kovalova O., Vytvytska O., Slyvinska O. Transformation of food systems: Ukrainian context. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2021. Volume 6. № 4, pp. 36 – 42.

Abstract

The article considers the essence of the concept of "food system", which characterizes all activities related to the production, processing, transportation and consumption of food. Food systems affect every aspect of human existence and therefore cannot be limited to the agricultural sector, but affect our personal health, our families and communities, as well as the health of the environment, our economy and our culture. The involvement of society in the formation of proposals for vectors of food systems in Ukraine in the context of global trends in the national dialogue on food transformation and preparation for the UN Summit on Food Systems 2021 is justified.

The interrelation of food systems and all seventeen Sustainable Development Goals, which should be taken into account in the balanced food system of Ukraine, which needs to preserve and increase its food potential in the light of global trends, is revealed. Innovative approaches to the transformation of food systems are proposed. First of all, it concerns such priority areas as healthy nutrition, introduction of environmentally friendly production technologies and resilience to market instability and availability of food for all. The key directions and specific proposals for measures highlighted in the draft Roadmap are considered, namely: increasing attention to digitalization of processes in the agricultural sector, the formation of the State Agrarian Register as a tool to ensure transparency in certain mechanisms of agricultural policy and others. Attention is paid to the need to comply with the established requirements for business processes and food safety, awareness of producers, especially in conditions where the responsibility for product safety is put on the manufacturer. A model of HoReCa recovery after the pandemic by involving small producers and the development of craft technologies is proposed. The need for a balanced approach to the adaptation of the European Green Course for Ukraine, in particular on energy efficiency and sustainable resource management.

Key words: food system; transformation; Ukrainian context; healthy food, national dialogue, road map.

JEL classification: Q18

Вступ

Продовольча система України у контексті загальної проблеми економічної безпеки досить актуальна, оскільки на ній зосереджуються концептуальні напрями аграрної стратегії та продовольчої політики за нових умов формування ринкових відносин. Забезпечення продовольчої системи значною мірою залежить від потенціалу агропродовольчого сектора. Реалізація аграрної політики на нинішньому етапі виявила певні недоліки. Так, за умов ринкових відносин агропродовольчий сектор, отримуючи економічну свободу, переходить на нові форми господарювання, відмовившись від колишніх засобів планування та економічного стимулювання. Проведення такого дослідження може вплинути на формування загальних аспектів продовольчих систем, основних напрямів, що пропонуються до обговорення на Саміті з продовольчих систем 2021 та з метою досягнення Цілей сталого розвитку 2030 при визначенні завдань щодо

виявлення національних пріоритетів у питанні покращення продовольчих систем та шляхів їх досягнення.

Серед вітчизняних економістів-аграрників особливо змістовні пропозиції щодо формування продовольчої системи України у руслі реалізації Цілей сталого розвитку знайшли відображення у роботах О. Бородіної, С. Григор'єва, О. Гойчук, Ю. Губені, В. Данкевича, Т. Зінчук, О. Скидана, О. Яценко та ін. Значну увагу на обґрунтуванні індикаторів оцінки продовольчого забезпечення зосередили О. Горняк, В. Залізнюк, Г. Калетнік, Ю. Лузан, М. Одінцов, Ю. Юрченко та ін.

Мета та завдання статті

Метою статті є обґрунтування основних аспектів трансформації продовольчих систем в українському контексті.

Виклад основного матеріалу

Створення в Україні збалансованої системи продовольчого господарства можливо лише за умов здійснення прогнозованого механізму державного і територіального регулювання аграрного сектору, що включає широкий комплекс заходів щодо впливу держави на систему економічних відносин. Держава повинна виступати, з одного боку, як індикатор, здійснюючи жорсткий контроль та регулювання процесів, що відбуваються в агропродовольчій сфері, а з другого – лібералізувати ці процеси, даючи тим самим змогу виробникам самостійно розвиватися під впливом умов та законів ринку.

Протягом червня-вересня 2021 р. в Україні організовано декілька заходів та зустрічей в рамках підготовки проекту Національної доповіді та проекту Національної дорожньої карти трансформації продовольчих систем. В обговоренні позицій проекту Національної дорожньої карти трансформації продовольчих систем взяли участь понад 120 громадських організацій аграрного сектору, з якими працює Мінагрополітики України через спільну групу Мінагрополітики; центральні органи виконавчої влади: Мінагрополітики України, Мінприроди України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство закордонних справ України, Держпродспоживслужбу України, Держлісагентство України, Держводагентство України, Держекоінспекцію України, Держрибагентство України; наукові установи: Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України.

З метою залучення суспільства до питання формування пропозицій векторів розвитку продовольчих систем в Україні у контексті світових трендів в межах національного діалогу з питань трансформації продовольчих систем та підготовки до Саміту ООН з продовольчих систем 2021 був проведений національний діалог з питань трансформації продовольчих систем «Продовольчі системи: Український контекст».

Виклики, що стоять перед кожним урядом та світом в цілому, особливо в контексті пандемії та змін клімату, є досить вагомими. Консолідована позиція всіх залучених сторін з урахуванням глобальних трендів є важливою та невід'ємною складовою визначення напрямів такого розвитку. Термін «продовольча система» позначає усі види діяльності, пов'язані з виробництвом, переробкою, транспортуванням та споживанням харчових продуктів, продовольчі системи включають кожний аспект людського існування, а тому не можуть бути в площині лише аграрного сектору, а впливають на наше особисте здоров'я, здоров'я наших сімей і громад, а також на здоров'я навколишнього середовища, нашої економіки та нашої культури.

При представленні стратегічних напрямів забезпечення продовольчої безпеки в Україні варто зазначити, що вдосконалення організації виробництва – ключове «поле» для трансформацій, та при цьому дуже важливо встановити чіткі індикатори для відслідковування прогресу. Це інформація про стан забруднення довкілля суб'єктами аграрного сектору та законодавчі обмеження щодо господарської діяльності,

необхідність берегти природу, мінімізувавши забруднення довкілля суб'єктами господарювання та забезпечивши максимальну безпечність продукції, і для цього необхідно бути готовими до достатньо жорстких вимог.

Взаємозв'язок продовольчих систем та всіх сімнадцяти Цілей сталого розвитку мають бути враховані у збалансованій продовольчій системі України, якій потрібно зберігати і примножувати свій продовольчий потенціал з огляду на світові тенденції. Інноваційні підходи до трансформації продовольчих систем стосуються таких пріоритетних напрямів, як здорове харчування, запровадження екологічно дружніх технологій виробництва та стійкість до ринкової нестабільності й доступність харчових продуктів для всіх. Виникає необхідність зваженого підходу до адаптації Європейського Зеленого курсу для України, зокрема на питання енергоефективності та сталого управління ресурсами, хімічними речовинами та їх застосування у харчових ланцюгах, і фінансових інструментах для зеленої трансформації.

Головною метою такої трансформації має стати забезпечення потреби споживача, від поведінки, настроїв та добробуту якого і залежить економічне майбутнє країни (рис. 1).

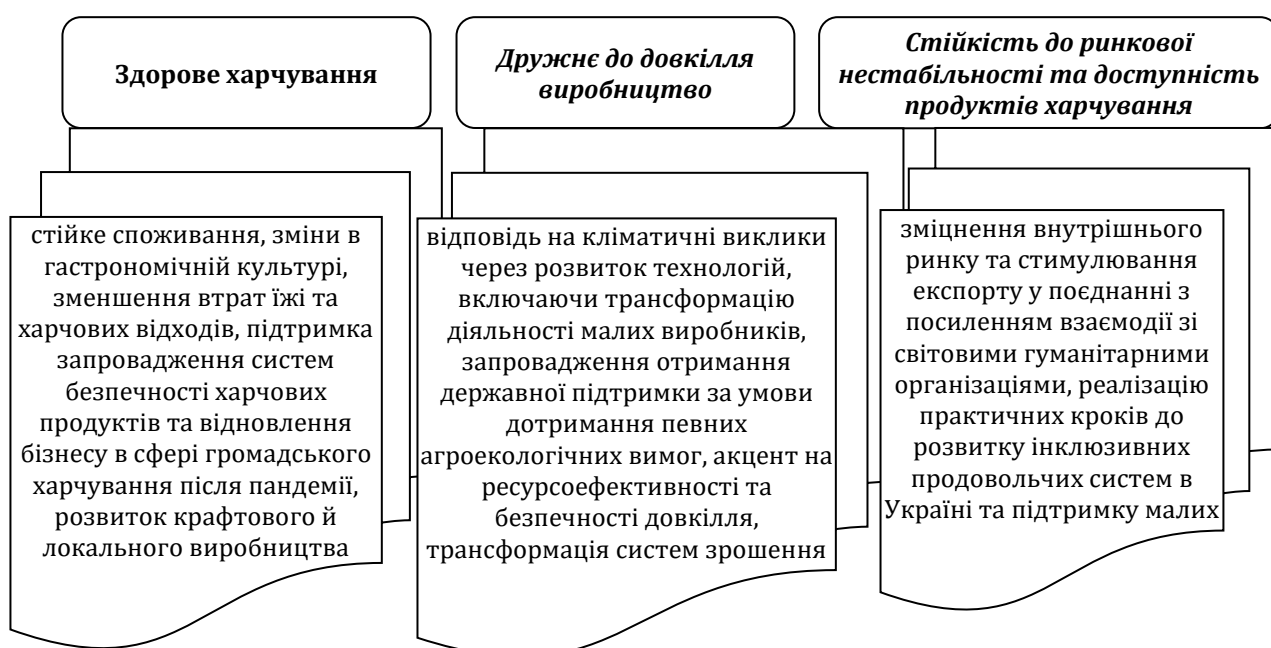

Рис. 1. Складові трансформації продовольчої системи (сформовано авторами)

Виникає необхідність звернути увагу на окремі важливі фактори: вплив COVID-19 та інших можливих пандемій, принципово нові процеси конкуренції, нові комунікації та технології, земельна реформа, зміни клімату та екстремальні погодно-кліматичні умови, вирішення питання збалансування акцентів в політиці на дрібних виробників чи споживачів продукції.

Український виробник готовий забезпечити внутрішню продовольчу безпеку та нарощувати виробництво продукції з доданою вартістю, але за умови забезпечення владою прогнозованих умов роботи, доступних кредитних ресурсів та захисту права власності.

З метою обґрунтування проблем стійкості до ринкової нестабільності та доступності продуктів харчування потрібно здійснити перехід до стійких моделей виробництва та збуту, розвитку ринків, розвитку ланцюжків створення вартості, орієнтованих на підтримку МСП, розвитку фінансових інструментів, підтримки виробництва продукції з доданою вартістю, зміцнення внутрішнього ринку та стимулювання експорту у поєднанні з посиленням взаємодії зі світовими гуманітарними організаціями. Це можна здійснити на основі таких заходів:

- гарантування ролі у забезпеченні світової продовольчої безпеки із акцентом на дотриманні положень Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026, посилення співпраці із світовими гуманітарними організаціями; стимулювання виробництва продукції з доданою вартістю, в тому числі використовуючи фіскальні інструменти; зовнішня діяльність сприяє сталому виробництву, транспортуванню та споживанню;

- збільшення частки ММСП у продовольчих системах через загальнодержавну підтримку малих виробників харчових продуктів, розширення системи дорадчих послуг;

- дотримання принципів екологічного та соціального врядування шляхом запровадження умов надання державної підтримки, розробки та запровадження національних стандартів звітності про стійкість, удосконалення управління обігом добрив та пестицидів, простежуваність останніх, скорочення використання біологічно нерозкладаного пластику, запровадження сталих практик тваринництва з акцентом на їх підтримку, розвиток органічного виробництва, врахування кліматичних змін та розвиток агрострахування, акцент на інвестиціях в екологічно дружнє виробництво;

- наука та освіта – рушії інновацій, поліпшення професійної сільськогосподарської освіти, запровадження системи агрометеорологічного спостереження, прогнозування показників сільськогосподарського виробництва, цифрова трансформація харчових ланцюгів.

Для визначення ключових питань дружнього до довкілля виробництва проведено обговорення під егідою Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства економіки України за підтримки ООН, за участі представників науки, бізнесу, громадських та бізнес-асоціацій. Шлях до кліматичної нейтральності України буде стосуватися різних сфер, зокрема: українського Smart Green Deal, забезпечення ресурсоефективності та екологічно дружнього виробництва, біоенергетики, практичних кроків до інклюзивних систем харчування, ефективної роботи агрометеорологічних служб, трансформації систем зрошення та національної політики у відповідності до Коронівійської спільної програми ООН з питань сільського господарства [2, 3].

З урахуванням посилення впливу змін клімату на сільське господарство, параметри забезпечення продовольчої системи та впливу на продовольчі системи та все зростаючий вплив чинників довкілля та клімату на формування національних та наднаціональних політик у сфері торгівлі, регуляції промислового та аграрного виробництва, споживання харчових продуктів.

Ключовими результатами можна вважати:

- адаптацію нормативно-правової бази до політики ЄС «Зелений курс» з урахуванням особливостей України в контексті удосконалення системи управління ґрунтами та моніторингу якості ґрунтів, моніторингу біоресурсів та природних ресурсів, зростання ваги інструментів фінансування та страхування з урахуванням агроекологічних та кліматичних тенденцій, запровадження агроекологічних показників при наданні державної підтримки сільськогосподарським виробникам, розвиток органічного виробництва, добробут тварин, гармонізацію підходів до управління із заходами ЄС від «ферми до виделки»;

- стале управління природними ресурсами, включаючи питання управління лісами, акцент на якості води та раціональному інноваційному розвитку зрошувальних систем та дренажу, циркулярному використанні води;

- адаптацію виробничих процесів в сільському господарстві до кліматичних змін через визначення Другого національного внеску до Паризької угоди у відповідності до принципів Коронівійської спільної програми ООН з питань сільського господарства за основними напрямками, а саме: ґрунти, використання корисних речовин та їх залишків, водні ресурси, тваринництво, управління кормами та відходами та все, що пов'язано з соціально-економічними параметрами, а також розробки інформаційної платформи, орієнтованої на адаптацію українських продовольчих систем до змін клімату;

- скорочення викидів парникових газів, в тому числі через розвиток біоенергетики, сприяння вуглецевому землеробству та удосконалення моніторингу викидів парникових газів;

- підвищення енергоефективності харчових систем через сприяння застосуванню технологій виробництва, в яких застосовуються відновлювані джерела енергії, розширення використання залізничних та водних шляхів, унормування «найкращих доступних технологій» та «найкращих доступних практик» щодо енергоефективності ферм.

Для досягнення успіху політика охорони довкілля, адаптації до змін клімату має застосовувати наскрізний принцип по всьому ланцюгу та у всіх сферах продовольчих систем. Ігноруючи ті виклики, що стоять сьогодні перед світом, є ризик випасти з сучасного контексту та, як результат, стати неконкурентоздатними на міжнародній арені. Виникає позиція збалансування економічного ефекту у сільськогосподарських виробників в короткотерміновому періоді та запровадження технологій дружнього до довкілля виробництва.

Ключові напрями та конкретні пропозиції щодо заходів висвітлені в проекті Дорожньої карти, а саме: посилення уваги до диджиталізації процесів в аграрному секторі економіки, формування Державного аграрного реєстру як інструменту, що забезпечує прозорість реалізації окремих механізмів аграрної політики та основи формування інформації як підстави для прийняття управлінських рішень; формування інформаційно-просвітницької складової, зокрема у контексті Державного аграрного реєстру; розвиток інструментів співробітництва з територіальними громадами.

Особливу увагу потрібно звернути на питання доступу до здорового харчування для всіх категорій населення; стійке споживання; зміни в гастрономічній культурі; зменшення втрат їжі та харчових відходів; безпечність харчових продуктів; відновлення HoReCa після пандемії.

Україна має власну багатовікову кулінарну культуру, і важливість винайдення шляхів, які допоможуть втілити цілі сталого розвитку та впровадити нові підходи до формування збалансованого раціону кожного українця, а особливо дітей.

Здійснюється збільшення державної допомоги малим фермерам за програмами пільгового кредитування до 1 млн грн. терміном до 10 років, і ці кошти можна буде використати на купівлю землі, на придбання агрообладнання та технологій за вибором фермера для виробництва продуктів здорового харчування. Існує необхідність дотримання встановлених вимог до господарських процесів та безпечності харчових продуктів, обізнаності виробників, особливо в умовах, коли відповідальність за безпечність продукції лежить на виробникові. Модель відновлення HoReCa після пандемії за рахунок залучення малих виробників та розвитку крафтових технологій повинна стати основним пріоритетом для України.

Не завжди безпечні продукти відносяться до збалансованого харчування і є необхідність проводити роботу з підвищення обізнаності українців щодо якості їжі. Здорова та різноманітна їжа у достатній кількості для всіх в Україні: вдосконалення національної системи харчування у школах, забезпечення наявності та доступності продовольчої продукції спеціального призначення для людей із частковою харчовою непереносимістю, збільшення частки вітамінізованих харчових продуктів відповідно до «Рекомендацій ВООЗ щодо збільшення вмісту вітамінів та мікроелементів у продуктах харчування», розроблення національної системи відповідального споживання, скорочення втрат продовольства та скорочення відходів, впровадження системи простежуваності різних ланцюгів доданої вартості; зміна культури споживання харчових продуктів та відновлення після пандемії: збільшення ринкової частки напівфабрикатів і готових для споживання продуктів, забезпечення післяпандемійного відновлення сегменту HoReCa, запровадження кредитних механізмів підтримки HoReCa, реструктуризація наявних кредитів, підтримка ініціатив, спрямованих на поліпшення

добробуту працівників у різних секторах, пов'язаних із продовольчою продукцією, включно з HoReCa, гастротуризм та виробництво крафтових продуктів, сприяння розвитку загальнонаціональної культури споживання вина, зростання споживання українських вин.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Україна віддана цінностям та цілям, визначеним у порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. Цілі сталого розвитку (ЦСР) інтегровані в державну політику на засадах «нікого не залишити осторонь». За підсумком 2019 року (Цілі сталого розвитку. Україна. Добровільний національний огляд. 2020), Україна у цілому досягла прогресу за 15-ма з 17-ти цілей: з високою ймовірністю досягнення цільових показників є Цілі 1, 3, 4, 5; ключова Ціль 2 для трансформації продовольчих систем знаходиться в зоні середньої ймовірності досягнення. Аграрний сектор є надзвичайно важливим для економіки України, оскільки забезпечує понад 15% ВВП (GDP), до 17% зайнятості (включаючи самозайнятих) та майже 40% експорту країни. Разом з тим, Цілі 13, 14 та 15 потребують посиленої уваги, особливо з урахуванням високої залученості природних ресурсів до процесу виробництва, що й знайшло відображення в напрямках трансформації продовольчих систем, визначених в результаті Національного діалогу.

Список літератури

1. Управління інноваційною діяльністю: теорія і практика: колективна монографія/ за заг. ред. д.е.н., професора Витвицької О.Д. Київ: ТОВ «АГРАР МЕДІА ГРУП», 2021. 450 с.
2. Тернавська І. Б. Стратегія продовольчої безпеки регіону. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/56/54>.
3. Саміт з продовольчих систем. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-na-samiti-z-prodovolchih-sistem-ukrayina-maye-znac-70789>
4. Указ Президента України "Про цілі сталого розвитку в Україні до 2030 року". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
5. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
6. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>
7. Стратегія сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80#Text>
8. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249573705>

References

1. *Upravlinnia innovatsijnoiu diial'nistiu: teoriia i praktyka: kolektyvna monohrafiia*. [Management of innovation: theory and practice: a collective monograph]. (2021). In Vytvytska O. D. (ed.). Kyiv: AGRAR MEDIA GROUP LLC.
2. Ternavska IB Strategy of food security of the region. Available at: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/56/54>.
3. Summit on Food Systems. Available at: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-na-samiti-z-prodovolchih-sistem-ukrayina-maye-znac-70789>
4. Decree of the President of Ukraine "On the goals of sustainable development in Ukraine until 2030". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
5. National Economic Strategy until 2030. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
6. Strategy for the development of exports of agricultural products, food and processing industries of Ukraine until 2026. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>
7. Strategy to promote private investment in agriculture until 2023. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80#Text>
8. The concept of implementing state policy in the field of climate change for the period up to 2030. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249573705>

Стаття надійшла до редакції 28.10.2021 р.